

К.: Знання, 2006. – 314 [6] с. 13. Туниця Ю. Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. – Част. I / Ю. Ю. Туниця. – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 298 с. – (Львівськ. нац. ун-т ім. І. Франка; Укр. держ. лісотехн. ун-т; Міжнародн. ін-т – асоціація регіон. еколог. проблем). 14. Туниця Ю. Ю. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу / Ю. Ю. Туниця, Е. П. Семенюк, Т. Ю. Туниця // Вісник НАН України. – 2008. – № 2. – С. 8-24. 15. Туниця Ю. Ю. Методологічні основи Екологічної Конституції Землі / Ю. Ю. Туниця, Е. П. Семенюк, Т. Ю. Туниця // Вісник НАН України. – 2010. – № 5. – С. 7-15. 16. Урсул А. Д. Путь в ноосферу (Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации) / А. Д. Урсул. – М.: Луч, 1993. – 275 с.

УДК 165.12+291.12

Віра Лімонченко

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ЛОГІКО-СМИСЛОВА ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ “ДИСКУРС” ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗРІЗНЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

© Віра Лімонченко, 2011

Виявлено зміст, що привносить застосування слова “дискурс” до завдання розрізнення філософської та релігійної свідомості. Вживання поняття “дискурс” вважаємо виправданим, коли у поле уваги потрапляє проблема зіткнення різних позицій і бажання встановити між ними взаєморозуміння, а не придушення-примус однієї позиції іншою. Отже, коли йдеться про зіставлення філософської і релігійної свідомості, то у поле уваги потрапляють не лише ідеально-сутнісні риси-характеристики декотрих інтелектуальних побудов, але вони постають у якості буттєвих феноменів, що обґрунтовують і аргументують свою присутність.

Ключові слова: дискурс, дискурсивне, філософська свідомість, релігійна свідомість, комунікативна дія, мовлення.

Vira Limonchenko. Logical-semantic explication the concept of "discourse" as a methodological principle of distinction between religious and philosophical consciousness.

The article revealed the content bringing the application of the word "discourse" in applying it to the task of distinguishing philosophical and religious consciousness. Use of the term "discourse" seems to be justified when there is a problems of different positions and a desire to establish mutual understanding between them, not suppression, coercion another one position. So when it comes to comparing philosophical and religious consciousness, we notice not only perfect-essential features-characteristics of some intellectual constructs, but they appear as ones expressing different phenomena that argue and justify their presence.

Keywords: discourse, discursive, philosophical consciousness, religious consciousness, communicative action, speech.

Однією з визначальних характеристик філософського підходу до будь-якої проблеми є з'ясування смислових підстав задіяних у розгляді слів: чи мають вони деяку понятійну наповненість, чи є даниною часові, філософською модою. Так, слово “дискурс” стало дуже поширеним у сучасній філософській мові. Чи можна висловити те, що висловлюється, не звертаючись до нього? Який зміст стоїть за необхідністю задіювати саме це слово? І. Роднянська

згадує, що у одній з останніх телефонних розмов С. С. Аверинцев говорив їй про те, як важливо зараз “не відстати”, і, на її думку, йдеться не про біг підстрибом за новомодними методиками і напрямками, а про необхідність відповідати на нову методологічну ситуацію, коли на місці попередньої “монологічної безальтернативності” виникає простір полемічного середовища, коли проблематизується та випробовується і те, що раніше сприймалось як таке, що розуміється саме по собі. “«Не відстати» – значить говорити, не змінюючи переконань, але пам’ятаючи, що їх щохвилини можна заперечити, і включаючи у своє слово діалогічну реакцію на можливе протислово. Тобто не робити вигляду, що їх, опонентів, немає, що їх можна ігнорувати, ніби безконтактних інопланетян. З цієї точки зору «традиційного» літературознавства більше не існує, бо сама традиційність стає проблемою, теоремою, яка щоразу доводиться наново [10]”. Те, що І. Роднянська говорила стосовно філології, тим більше стосується філософії, яка впродовж багатовікового існування особливо чутлива до сумнівів, скепсису та осмислення першовитоків.

Можливі два способи знаходження того змісту, що шукається: по-перше, звернутися до вже наявних розглядів терміна (словники, енциклопедії, тематичні розбори), і по-друге, виявити смисл, аналізуючи варіанти аналізування його. Другий шлях ґрунтовніший та критичніший. Треба, не довіряючи на слово (висловлюванням про дискурс та перелікам значень), звернутися до справи, яку передає це поняття, та з’ясувати той зміст, який ним привноситься. Але така ситуація завела би вбік від предмета розгляду, перенісши усю увагу на вживання терміна “дискурс” у філософських (і не лише) текстах. Тому, не оминаючи методологічних процедур другого шляху, зосередимо основну увагу на першому та довіримося логічній роботі, яку виконали інші дослідники.

Як і більшість філософських термінів, слово “дискурс” у своєму первинному значенні є далеким від інтелектуальної сфери, лише у переносному смислі набуваючи звичного значення: найчастіше як головне значення у словниках фіксується “бігання, біганина туди-сюди, марна біганина [4, с. 86]”, “1) біганина туди-сюди, біганина у різні боки; 2) набіг; 3) рух, колообіг; 4) неперервне мерехтіння; 5) марна біганина, марнота; 6) розростання, розгалуження; 7) борсання [6]” – що дає привід іронізувати над використанням слова “дискурс” як філософського терміна (К. Свасьян) та як літературознавчого (М. Л. Гаспаров, який пропонує розшифрувати його як “базікання [9]” – важко не згадати М. Гайдеггера). Найвиразніший смисл привноситься префіксом “dis”: розбігання, відсутність односпрямованого курсу, невпорядкованість, клопітливність. Тим більш дивно, що найтрадиційніший для філософії термін-прикметник “дискурсивний” має зміст послідовного руху, викладу думки чітко, логічно, крок за кроком висновуючи одне положення з іншого, що є протилежністю інтуїтивним стрибкам та зануренням [4, с.89]. Саме з цим смислом послідовного, логічного, розсудкового міркування (човникової процедури пробігання мисленого простору від однієї точки до іншої [4, с. 86]) цей термін з часів Фоми Аквінського і Рене Декарта через використання романтиками та у німецькій класичній філософії набув поширення.

Попередньо вважаємо доречним зафіксувати два варіанти використання, виявлені різними наголосами у слові “дискурс”. М.С. Уваров розрізняє “термінологічне розведення дискурсивної та дискурсивної практик: перше поняття ближче до класичної ідеї раціональності та етимологічно пов’язане з німецьким написанням *diskurs* (... з наголосом на *дИ*курс); друге можна зв’язати із французьким *discours* або з англійським *discourse* (з наголосом на *дискУ*рс). У першому випадку йдеться про класичне (новевропейське) розуміння дискурсу як інтелектуальної практики раціонально-логічного ряду (останнім відгуком можна вважати роботу М. Фуко “Слова та речі” та теорію комунікативної дії Ю. Габермаса). У другому мається на увазі те розуміння, що встановилося у постмодерні – відмова від *дИ*курсу на користь *дискУ*рсу [8, с. 122]”. Дещо несподівано М. Фуко розглядає як новоевропейську класичну раціональність (парадоксальність пом’якшує уточнення “відгук”), але загалом уточнення видається конструктивним.

Бум використання слова “дискурс” припав на останню третину ХХ століття та початок ХХІ (це співвіднесено з “лінгвістичним поворотом”, характерним для думки ХХ століття), що оцінюється дуже по-різному і потребує спеціальної уваги. Словники та енциклопедії відзначають багатозначність та плинність слова, відсутність чіткого та загально визнаного визначення, чим пояснюється широка варіативність його використання. Функціонування слова “дискурс” як

соціогуманітарного терміна пов'язують з Е. Бенвеністом, який протиставив *discours* (мову, прив'язану до того, хто говорить) та *éscit* (мову, не прив'язану до того, хто говорить). Виділяють три класи функціонування терміна: по-перше, власне лінгвістичне застосування (З. Харрис, Ф. де Соссюр, Т. ван Дейк, Н. Д. Арутюнова тощо); по-друге, вживання, що вийшло за межі науки і стало популярним у публіцистиці, яке походить від французьких структуралістів та постструктуралістів (М. Фуко, А. Греймас, Ж. Дерида, Ю. Крістева, М. Пешьо); третій варіант використання терміна “дискурс” пов'язаний насамперед з німецькою філософією комунікативної дії, зокрема з етикою дискурсу (К. А. Апел, Ю. Габермас). Усі три класи застосування свідчать про особливу увагу сучасної думки до реальності як такої, небажання працювати з умоосязними ідеальними сутностями, звернення до різного рівня та характеру культурно-історичних конституювальних факторів. У цьому зв'язку смисловий простір слова “дискурс” охоплюється виразом Н. Д. Арутюнової: “Дискурс – це мова, занурена у життя [1, с. 137]”, що не є дефініцією, але виявляє вихідну мотивацію і є однією з підстав термінологічного застосування. Важко при цьому не згадати звернення до феномену життя у Ф. Ніцше, з ім'ям якого пов'язане становлення інтелектуального простору ХХ століття, у якого слово “життя” не набуло понятійної строгості, але надало новий вектор уваги до реальності, який згодом оформився гранично різноманітно: і відновлення онтологічної проблематики, і заклик феноменології “назад, до речей” (не важливо, що речами постали гранично очищені сутності), і антиметафізична боротьба сцієнтизму (позитивізму), і практична переорієнтація на обґрунтування революційної (або творчої) діяльності у різних версіях марксизму. Як зазначив І. П. Касавін: “По суті, поняття дискурсу є знаковим для соціально-політичного дослідження, яке орієнтоване не стільки чіткою методологією, скільки актуальною суспільною проблематикою (політологія) [5, с. 8]”, або, інакше кажучи, – розгорткою будь-якого твердження у режимі реального часу [4, с. 89].

Які смислові виміри привносить вживання цього терміна? Звернемося для виявлення цих вимірів до найбільш гучного, виразного та достатньо експлікованого застосування терміна “дискурс” Мішелем Фуко, тим більш, що широке використання слова пов'язують саме з французьким структуралізмом постструктуралізмом. У роботі методологічного характеру “Археологія знання” М. Фуко відразу вказує первинну мотивацію: виконати суто негативну роботу, і звільнитися від хаосу тих понять, які затемнюють поняття перервності [12, с. 26], і називає ті поняття, які, на його погляд, привносять сторонній зміст – традиція, вплив, причинність, розвиток, еволюція, тобто ті, що заважають бачити історію як “спільність розсіяних подій”. Тут задіюється смисл префіксу “дис”, загублений у класичній традиції, – дискурс відміння лінійну послідовність взаємопов'язаних сутностей і унеможливорює есенційний преформізм, який перетворює мінливий світ реальних процесів на недосконалу об'єктивізацію незмінних сутностей. “Необхідно відмовитись від усіх цих уявлень, що забезпечують нескінченну неперервність дискурсу, його приховану присутність у самому собі, у грі присутності, що постійно зникає, і відсутності, що повертається. Ми маємо бути готовими у будь-який момент прийняти дискурс з усіма подіями, що увірвались у його межі, у всій притаманній йому строгості і у тому часовому розсіюванні, яке дозволяє йому бути таким, що повторюється, впізнається, забувається, змінюється до найменших рис, – або приховується у пилюці книжок від цікавих поглядів [12, с. 26]”. Тобто ставиться завдання звільнитися від напередзаданостей традиційних очевидностей (за Фуко, псевдоочевидностей) і стати у ситуацію граничної проблематичності. Таке завдання надзвичайно привабливе для дослідника, але за усієї радикальності його постановки Мішелем Фуко, зовсім не є новим – достатньо згадати Гете з його максимом бачити те, що бачать твої очі, а не теорії-концепції-ідеї, що наростили на погляд, феноменологію, та й усі варіанти трансцендентальної філософії свідомості та суб'єкта, центровані саме таким завданням, хоча їх старанно усуває Фуко. Звільнення погляду від нашарованих на нього смислів вкрай необхідне для дослідження, але не слід забувати і про небезпеку втратити здатність бачити та розрізняти: саме вимога бачити усю товщу дискурсу, а не орієнтуватися на наявні категоріальні сітки-клітинки вимагає відточеного вміння бачити, простіше кажучи, розуму, сферою культивування якого з часів Сократа була стурбована філософія. Якщо існує небезпека схематизації, затемнення бачення та викривлення реального через застосування до нього

старих понять, то задіявання нових без усвідомленого їх застосування створює просту імітацію бачення. Лінгвісти відзначають використання слова “дискурс” у художній літературі, коли необхідно виявити ефект псевдовченості та словоблуддя. В. З. Дем’янков наводить схожі приклади використання С. Довлатовим (“Іноземка”), В. Єрофєєвим (“П’ять рік життя”), В. Пелевіним (“Діалектика перехідного періоду нізвідки у нікуди”) [2, с. 93]. Фуко не любить говорити про традиції та впливи, але вже у первинній постановці завдання говорить про перервність, що не може не нагадати про О. Шпенглера та багатомісячну традицію розгляду історії як перервного процесу. Безумовно, річ не у тім, щоб спіймати мислителя на несамостійності, вишукуючи впливи та збіги, але ж Фуко і сам говорить: “Яка різниця, хто сказав!” – просто існує традиція розгляду історії як у її поступовій поступальності та кумулятивності (континууму), так і у перервній замкненості та розривності (дискретивності).

Фуко зосереджував увагу на соціально-історичних формах виробництва, існування, організації і поширення знань (маючи на увазі головню історію Європи пізнього середньовіччя і Нового часу) – усуваючи будь-які привілеї автономного, прозорого для себе конституюючого суб’єкта, що й робиться через введення поняття “дискурс”, котре окреслює структуроване поле висловлювань і містить у собі правила, що впливають на конституювання і регулювання знань, за чим важко не побачити нехай анонімну і позаособистісну, але суб’єктність. С. Неретіна говорить навіть про двозначність дискурсу у М. Фуко: “Дискурс, початково обмежуючи суб’єкта, сам стирається у процесі пізнання його цим суб’єктом, перетворюючись на ніщо. Але коли він виявляється як дещо, суб’єкт миттєво відновлюється у креативних правах, тому що він і тільки він повинен вирішувати, як йому діяти [7]”. Фуко говорить про дискурс як про наділений повноваженнями примусу та впорядкування стихії, але у Мішелі Фуко важко побачити апологета-засновника (ідеолога) порядку дискурсу, він, скоріше, діагност: назване приручається – дискурс проріджується (за М. Фуко). Дослідження дискурсу М. Фуко є роботою над баченням – розширенням погляду, тобто набуває методологічного характеру.

Дуже симптоматичним є початок інавгураційної лекції, яку прочитав М. Фуко у Коледж де Франс, у котрій він зізнається у бажанні “уникнути необхідності починати”, бажанні “виявити себе одразу по інший бік дискурсу”: “замість того, щоб брати слово, я хотів би, щоб воно саме оповило мене і віднесло якомога далі, за будь-який можливий початок. Я хотів би виявити, що у той момент, коли мені потрібно починати говорити, мені давно вже передує деякий голос без імені, що мені достатньо було б лише зв’язати, продовжити фразу, поселитися, не злякавши нікого, у її проміжках (курсив мій – В. Л.), ніби вона зробила мені знак, затримавшись на мить у нерішучості. Ось тоді і не було б початку; замість того, щоб бути тим, з кого мовлення витікає, я був би тоді, за примхою її розгортання, скоріш, незначною прогалиною, точкою її можливого зникнення. Я хотів би, щоб позаду мене був голос, – голос, що вже давно взяв слово, такий, що заздалегідь дублює все, що я збираюся сказати... [13]».

Перше, що неможливо не помітити, це класична для філософії з часів Парменіда установка мислення як радикальної відкритості – бути голосом не самого себе, висловлюванням не своєї гадки, не бути тим, з котрого мовлення витікає, але бути медіумом того, що висловлюється, до, поза і після мене (гегелівський варіант – підкорятися логіці самого предмета). За такого формулювання теза “смерті автора” втрачає своє некрофільське забарвлення і стає наближеною до завдання інтелектуального смирення. До такого розуміння підштовхує і сповідальна інтонація, і лексика “турботи про інших” цього уривка, – не налякати, затриматися у нерішучості. Не можна не помітити і класичної для філософії проблеми початку, необхідності вольового зусилля і мрійливого бажання спонтанної безпосередності. Фуко говорить про різні варіанти вольової установки на істину і про відповідні варіанти інституціональної підтримки і заборон, заголюючи больові місця сучасної цивілізації: владну елітарність соціальних інститутів знання, ритуальну схильність до форм контролю і селекції за допомогою певних процедур виробництва знання, тенденцію до анонімності і логофобію, що приховується за логофілією. Це лише деякі із завдань, які М. Фуко визначив такими, що скеровують його дослідницьку роботу, основні вимоги до котрої він формулює у вигляді низки принципів – принципу перегортання, перервності, специфічності,

правила зовнішнього і чотири поняття: поняття події, поняття серії, поняття регулярності, поняття умови можливості. Вони протиставляються, відповідно: подія – творчості, серія – єдності, регулярність – оригінальності, й умова можливості – значенню. Це ті принципи і поняття, котрі він наперед приписує *своєму* дослідницькому проекту, котрий він і представляє у інавгураційній промові, що ніяк не передбачає обов’язкового (доктринального – за М. Фуко) припису будь-кому і кожному дослідницькому завданню.

У кінці лекції М. Фуко висловлює вдячність Ж. Іполіту і називає тих, голоси котрих звучали “позаду” нього завдяки Ж. Іполіту, і котрі оселилися у його власному дискурсі. Це передусім Гегель. Але “з тієї присутності Гегеля, котру він нам дав, він не намагався зробити тільки історичний і педантичний опис; він хотів зробити з нього свого роду схему випробування сучасності (чи можливо сьогодні осмислити на гегелівський манер науки, історію, політику і повсякденне страждання?); і навпаки: він хотів нашою сучасністю випробувати гегельянство і, тим самим, взагалі філософію. Для нього ставлення до Гегеля було місцем випробування та зіткнення, і він ніколи не був впевнений у тому, що філософія вийде звідти переможницею. Він зовсім не користувався гегелівською системою як універсамом, що викликає довіру; він бачив у ній граничний ризик, на котрий пішла філософія [13]”. М. Фуко акцентує питання обґрунтування початку філософського дискурсу (можна сказати: мовлення філософії), але йдеться не тільки про мовлення, першочергово про *умови і процедури, які створюють можливість* такого мовлення, про форми, завдяки яким мовлення є присутнім як повноцінна буттєва висловленість. Останніми словами свого виступу він відгукується на його початок, вишукано замикаючи коло: відповіддю на складності починати і бажання знайти себе таким, що говорить в інших голосах, є смиренне визнання, що без його власного голосу жодні інші голоси не звучать, що місце, звідки він чув інші голоси, є пустим (це співзвучно Гегелю [3, с. 92]) і на ньому можна почути тільки його голос – важко не бачити у цих словах відновленого автора, тим дієвіше встановленого, що він не названий. “Нове не у тому, що сказане, а у події його повернення [13]”. Повернення сказаного або можливість бути почутим вимагає від мислителя вольової настроєності або боротьби за те, щоб бути почутим, що повертає слову “дискурс” одне з найперших його значень. “Значення латинського слова першопочатково обмежувалось семами дії: бігу (у різних напрямках) або спеціальною двоспрямованою атакою війська, що має за мету ізолювати частини війська супротивника одну від одної (pincer movement) [Traupman J.C. The New College Latin and English Dictionary. Bantam Books, 1978 – 502 pp.] [2]”. У процесі переносного вживання значення військової дії було перекрите значенням мовленнєвої дії, але “внутрішня форма слова зберігає усі семи і аналогії ухилення від курсу, бігу у різних напрямках, зіткнення процесу бою, розгрому противника [2]”. Дослідниця звертає увагу, що активне задіяння слова “дискурс” як знаряддя інтелектуальних побудов відбулося у пізньому середньовіччі в університетських словесних баталіях, і тому “дискурс” несе у собі смисл словесного змагання за певними правилами, обміну висловлюваннями (Р. Якобсон), що є співзвучним з установками етики дискурсу. “Згідно з цією теорією «дискурси являють собою інтерсуб’єктивні процеси обґрунтованої комунікації, націленої на взаєморозуміння». (Kleimann B. *Konfliktbearbeitung durch Verständigung. Überlegungen zu Begriff und Funktion des Diskurs // Diskurs: Begriff und Realisierung. S. 128*). Властивості інтерсуб’єктивності і мовного обміну доповнюються рефлексивністю: дискурс виникає лише тоді, коли основи мови, дії і мислення, котрі зазвичай не ставляться під сумнів, проблематизуються. Дискурс передбачає суперечку про основи. При цьому учасники прагнуть розв’язати конфлікт, обґрунтувавши власну позицію. Проте це має бути не буденним обґрунтуванням у контексті приватної ситуації, але обґрунтуванням, значущим для гострих соціальних конфліктів і широкої громадськості. Це має бути також раціональне обґрунтування, найкраще з можливих. У цьому смислі дискурс постає як процес вимогливої аргументації [5, с.7–8]”.

Вживання поняття “дискурс” видається виправданим там і остільки, оскільки у поле уваги потрапляє проблема зіткнення різних позицій і бажання встановити між ними взаєморозуміння, а не придушення-примус однієї позиції іншою. У зв’язку з цим є звернення до слова “дискурс” у бесіді кореспондентів Російської служби Бі-бі-сі Наталії Рубінштейн, Ліз Барнс і директора Всеросійської бібліотеки іноземної літератури у Москві Єкатерини Генієвої з архієпископом Кентерберійським Роуеном Вільямсом: “– Бі-бі-сі: Ваша книга в оригіналі називається: «Dostoevsky: Language, Faith and Fiction» (що дослівно можна перекласти як «Достоевський, мова, віра і вигадка»). Як би ви переклали назву російською? – Р. В.: О, це складне питання! «Language» у заголовку для мене означає «дискурс»,

тобто увесь процес бесіди і обміну думками (курсив мій – В.Л.). Російською можна було б сказати «слово» у тому значенні, у котрому французи вжили б «parole». За одним виголошеним словом завжди постає інше. І у процесі бесіди у підсумку настає новий момент у стосунках [11]”. Тут слово “дискурс” вживається не понятійно, але акцентується мета не лінійної монологічної розповіді, а розгортання у різні боки різних висловлювань, що створює ситуацію неушкодженої діалогічності.

Отже, коли йдеться про зіставлення філософського і богословського дискурсів, то у поле зору потрапляють не лише ідеально-сутнісні риси-характеристики декотрих інтелектуальних побудов, що абстрактно значущі й однозначно визначені, але вони постають буттєвими феноменами, що обґрунтовують і аргументують свою присутність, тобто йдеться про буття філософії і богослов'я у світі як способів звернення до інших людей, світу Бога, і які набувають смислу саме через це звернення. При цьому залишається задіяним і класичний смисл поняття “дискурс” – послідовного переходу одного дискретного кроку до іншого і розгортання мислення, вираженого у поняттях і судженнях.

Свідоме зосередження уваги на проблемі зіставлення філософської та релігійної свідомості передбачає розрізнення двох вимірів, які можна позначити як логіко-понятійну історичну аналітику та як виявлення екзистенціально-світоглядного змісту. Причому у першому передбачається, що йдеться про різні інтелектуально-логічні побудови, що висловлюють реально-життєву ситуацію, у другому – не обов'язково наявні у словесно висловленому змісті життєві установки (абсолютно чітко таке розрізнення виконати достатньо важко). Таке розрізнення словесно можна позначити як розрізнення філософії та теології – у першому випадку, а у другому – філософії та релігії.

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // *Лингвистический энциклопедический словарь*. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С.136–137. 2. Белозерова Н. Н. Парадоксы дискурса // *Language and Literature*. Вып. 13. – Режим доступа: <http://frgf.utmn.ru/last/No13/text04.htm>. 3. Гегель Г. В. Ф. Феноменология духа / Г. В. Ф. Гегель ; [пер. с нем. Г. Г. Шпет] // *Сочинения: в 14 т. / Г. В. Ф. Гегель ; т. IV*. – М. : Соцэргиз, 1959. – 440 с. 4. Демьянков В. З. Текст и дискурс как термины и как слова обыденного языка // *IV Международная научная конференция “Язык, культура, общество”*. Москва, 27–30 сентября 2007 г.: Пленарные доклады. – М. : Московский институт иностранных языков; Российская академия лингвистических наук; Институт языкознания РАН; Научный журнал “Вопросы филологии”, 2007. – С. 86. 5. Касавин И.Т. Дискурс-анализ как междисциплинарный метод гуманитарных наук // *Эпистемология & философия науки. Научно-теоретический журнал по общей методологии науки, теории познания и когнитивным наукам*. – 2006. – Т. X. – № IV. – М. : Канон+. – С.4–14. 6. Мароши В. В. Что есть дискурс? // *Дискурс. Коммуникация. Образование. Культура*. – 1996. – № 2. – Новосибирск : Наука. – 126 с. – (сетевая версия). 7. Неретина С. С. Автор и дискурс // *Благо и истина: классические и неклассические регулятивы / РАН. Ин-т философии; Отв. ред. А.П.Огурцов*. – М. : ИФ РАН, 1998. – 290 с. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/iphras/library/wealtrue/neret1.htm>. 8. Перспективы метафизики: классическая и неклассическая метафизика на рубеже веков / Под ред. Г. Л. Тульчинского, М. С. Уварова. – СПб. : Алетейя. – 415 с.– (Тела мысли). 9. Понятие «концепт», его сущность, границы и целесообразность применения при анализе художественного произведения (стенограмма заседания филолого-методологического семинара «Третье литературоведение») / Сост. Б. В. Орехов // *Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке*. – 2008. – № 4. – С. 87–98. – Режим доступа: <http://nevmenandr.net/seminarium/04.htm>. 10. Роднянская И. Объект ВЛ: Человек словесный // *Вопросы литературы*. – 2007. – №3. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/voplit/2007/3/ro12-pr.html>. 11. Роуэн Уильямс: Я подумывал перейти в православие // Режим доступа: http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/hi/russian/entertainment/newsid_7724000/7724574.stm. 12. Фуко М. Археология знания ; [пер. с фр. С. Митин, Д. Стасов]. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с. – (Серия «OPERA APARTA»; Вып. 1). 13. Фуко М. Порядок дискурса. Инаугурационная лекция в Колледж де Франс, прочитанная 2 декабря 1970 года // М. Фуко. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет ; [пер. с франц. С. Табачникова]. – М. : Касраль, 1996. – 448 с. – Режим доступа: http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/60894/Fuko_-_Volya_k_istine_-_po_tu_storonu_znaniya,_vlasti_i_seksual'nosti.html.